

Бобровська Н. В., кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

Біліченко О. С., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

Іваськевич М. В., здобувач вищої освіти обліково-фінансового факультету, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

Напрями й особливості формування екологічної свідомості молоді

У статті обґрунтовано сутність поняття «екологічна освіта» й «екологічне суспільство», узагальнено процеси та явища, які здійснюють вплив на свідомість суспільства, з огляду на використання природних благ. Досліджено, що в основу досягнення цілей екологічної освіти покладено вирішення наступних освітніх, виховних, розвиваючих, інформаційних задач. Обґрунтовано, що дотримання морально-етичних і правових принципів природокористування й стратегічні напрями його покращення, активна діяльність щодо вивчення й охорони природи, а також формування екологічної свідомості і мислення на основі активної життєвої позиції є базисом екологічної освіти. Доведено, що екологічне мислення у вихованні розвитку особистості набуває теоретичної значущості і практичної необхідності. Виявлено, що більшість мають знання й вміння, розуміють значимість й потребу у вирішенні екологічних завдань сучасності, що підтверджує мислення ролі екологічної освіти.

Ключові слова: екологічна освіта; екологічне суспільство; екологічне мислення; екологічна свідомість.

Bobrovska Nadiia, PhD (Economics), Senior Lecturer of the Department of Accounting and Taxation, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Bilichenko Oleksandr, PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory and Social Sciences, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Ivaskevich Mariana, student, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Directions and Features of Forming Environmental Consciousness of the Youth

Introduction. *Exacerbation of global environmental risks and the increase of crisis phenomena in the relationship between human being and nature necessitates the formation of environmental consciousness of society. Environmental thinking and introduction of environmental education for the youth in the context of understanding and awareness of the formation of conditions for the preservation of ecosystems for future generations. The formation of ecological knowledge and culture is becoming more urgent, because the lack of knowledge about environmental matters has a negative impact not only on the environment but also on the spiritual, cultural and intellectual life of society. Therefore, the development of environmental education is one of the important tasks that aims at shaping the environmental thinking of each person, which will regulate the practical actions of society.*

Purpose. *The purpose of the study is to substantiate the essence of the concept of “environmental education” and “environmental society”, the generalization of the processes and phenomena that influence the consciousness of society, in view of the use of natural resources. Achieving the goals of environmental education is based on the following tasks, among which are educational, developing and informational. Particularly relevant is issue to minimize the negative impact of globalization factors on the socio-economic development of society, preserving ecosystems for future generations.*

Results. *According to the research of already existing concepts of environmental consciousness, we agree with the essence of the definition, but consider it advisable to view it not only as knowledge about the state and changes in nature, but also understanding of possible directions and ways of solving environmental problems, awareness of the need to prevent further disturbance of ecological balance to preserve the natural components of ecosystems. We believe that the environmental consciousness of society should be supplemented by systematic environmental measures in human activity.*

Society requires the formation of a new culture of human behavior in the socio-ecological and economic environment, which will allow the construction of a new environmentally conscious and socially responsible generation. Environmental education and the acquisition of environmental knowledge, environmental thinking and awareness should be the basis for the formation of environmental culture. Thus, the environmentally-friendly attitude of human beings towards the environment requires a modification of the environmental awareness of the youth, which will contribute to the preservation of the environment and the ecosystem as a whole.

We emphasize that environmental consciousness, as a cultural phenomenon, including the processes of learning, education and development of personality, should be directed to the formation of environmental thinking, social responsibility, ecological culture, as a component of the system of national upbringing of society, environmentalizing of educational disciplines and programmes of preparation new generation.

Conclusion. *It has been researched that the achievement of the goals of environmental education is based on the solution of the following tasks, among which are educational, developing and informational. It is substantiated that adherence to the moral,*

ethical and legal principles of nature management and strategic directions of its improvement, active position in the study and protection of nature, as well as the formation of environmental consciousness and thinking based on an active life position are the basis of environmental education. It is proved that environmental thinking in personal development has theoretical importance and practical necessity for introduction of environmental education in formation of environmental consciousness of the youth.

Keywords: environmental education; environmental society; environmental thinking; environmental awareness.

JEL Classification: A29.

Постановка проблеми. Загострення глобальних екологічних ризиків й нарощування кризових явищ у взаємовідносинах людини і природи зумовлює необхідність формування екологічної свідомості суспільства. Екологічне мислення й запровадження екологічної освіти молоді набуває актуальності у контексті розуміння і усвідомлення формування умов щодо збереження екосистем для майбутніх поколінь. Формування еко-свідомості суспільства повинно відбуватися через пізнання законів забезпечення цілісного навколишнього природного середовища й людської діяльності з метою збереження і покращення умов існування у теперішньому і майбутньому часі. Отже, екобезпека природних об'єктів пов'язана з безпекою громадян у сфері екології, що є передумовою здійснення природного і невід'ємного права людини на існування у безпечному довкіллі.

З метою забезпечення сталого розвитку й раціонального природо-використання важливим аспектом є інформування усіх верств населення запровадження екологічної освіти, формування екологічного мислення і культури суспільства.

Формування екологічних знань і культури набуває актуальності, оскільки необізнаність населення в екологічних питаннях негативно впливає не тільки на довкілля, а й на духовне, культурне й інтелектуальне життя суспільства. Саме розвиток екологічної освіти є одним із важливих завдань, метою якого є формування екологічного мислення кожної людини, що регулюватиме практичні дії суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у контексті формування екологічної свідомості людства, екологічного мислення суспільства і розуміння взаємодії природи і людини досліджували: О. Балацький, В. Борисова, Р. Биджаєва, Н. Васильєв, В. Вернадський, С. Дорогунцов, Б. Данилишин, В. Загорський, А. Кочергін, О. Літвак, Ю. Марков, Л. Мельник, С. Рогач, В. Савчук, В. Ситаров, В. Скребець, Є. Хлобистов, С. Шушкевич.

Більшість наукових розробок не висвітлює аспекти впровадження екологічної освіти молоді з метою формування свідомого екологічного мислення, розуміння необхідності охорони природи на усіх рівнях організації людської діяльності, враховуючи теорію біосфери і теорію екологічних систем.

Науково-дослідне значення теоретичних основ екологічної свідомості людства у цілісному культурологічному явищі, що включає процес навчання, обумовлює актуальність дослідження. Екологічне мислення у вихованні й розвитку особистості набуває теоретичної значущості і

практичної необхідності у напрямку впровадження екологічної освіти, формування екологічної свідомості молоді.

Формулювання цілей дослідження. На загальноєвропейському рівні визначено чіткий вектор екологічного спрямування розвитку суспільства, розроблено ряд програм, що присвячено збереженню довкілля. З вересня 2014 року Україною ратифіковано стратегію наближення законодавства до норм Європейського Союзу.

Основною метою екологічної освіти є формування відповідального ставлення до навколишнього природного середовища, в основу якого покладено екологічну свідомість людини. Дотримання морально-етичних і правових принципів природокористування, активна діяльність у вивченні й охороні природи, формування екологічної свідомості і мислення на основі активної життєвої позиції є базисом екологічної освіти. Необхідність розвитку особистості із застосуванням набутих знань, розуміння сутності взаємовідносин живих організмів з довкіллям, формування умінь й практичних навичок є головним завданням екологічної освіти.

Метою дослідження є обґрунтування сутності поняття «екологічна освіта» й «екологічне суспільство», узагальнення процесів, які здійснюють вплив на свідомість суспільства, з огляду на загострення негативних екологічних проявів у світі, а також виявлення напрямів й особливостей формування екологічної свідомості молоді. В основу досягнення цілей екологічної освіти покладено вирішення освітніх, виховних, розвиваючих, інформаційних задач. Особливої актуальності набуває питання з урахуванням зростаючої потреби у нівелюванні негативного впливу глобалізаційних чинників на розвиток світового суспільства, збереження екосистем, охорону довкілля.

Виклад основних результатів дослідження. Протягом тривалого періоду часу суспільство, обираючи напрями адаптації до змін навколишнього середовища з метою задоволення своїх потреб, загострило протиріччя між добробутом і станом екосистем. Отже, екологічні проблеми набули статусу глобальних, а екологічна освіта є одним із пріоритетів у вихованні молоді.

За філософським розумінням поняття свідомості досліджується на різних рівнях, а саме від чуттєвих до абстрактно-логічних форм, враховуючи передумови розвитку суспільної свідомості. Феноменологія досліджує поняття свідомості як сприяння, пригадування, мислення, що спрямоване на певні

предмети, які організовані часовим потоком свідомості людини. Психологія досліджує психологічне формування свідомості, враховуючи її структуру, роль і місце у психологічній структурі особистості [1]. З соціологічної точки зору це поняття враховує сприйняття процесів різними соціальними верствами населення.

Сформовано взаємодію усіх видів і форм суспільної свідомості й духовної культури, що сприяють формуванню екологічної свідомості молоді й суспільства через екологічну освіту та виховання. Саме екологічно-вихована молодь культивує екологічне мислення і культуру, утворюючи екологічне управління системи «суспільство – природа» (рис. 1).

Виявлено, що взаємозв'язок основних форм суспільної свідомості через призму отримання екологічних знань, спонукає до екологічного мислення і формує екологічну свідомість молоді, як цілісне культурологічне явище у збереженні, відновленні і розвитку системи «суспільство – природа». Екологічна ситуація у світі спонукає до створення нової вираженої

парадигми відповідно до якої результати діяльності людства повинні корелюватися із критеріями екологічної доцільності. Саме екологічна свідомість являє собою сферу суспільного і індивідуального сприйняття, базисом якої є відображення природи як частини буття.

Формування екологічної свідомості молоді й суспільства у цілому є передумовою суттєвих змін у взаємодії системи «суспільство – природа», а також має істотний вплив як на своєрідність сприйняття природних об'єктів і явищ, так і на специфіку ставлення до них.

За результатами дослідження вже існуючих понять екологічної свідомості погоджуємося із сутністю самого визначення, але вважаємо за доцільне розглядати його не тільки як знання про стан і зміни у природі, але і розуміння можливих напрямів й способів вирішення екологічних проблем, усвідомлення необхідності запобігання подальшого порушення екологічної рівноваги з метою збереження природних компонентів екосистем.

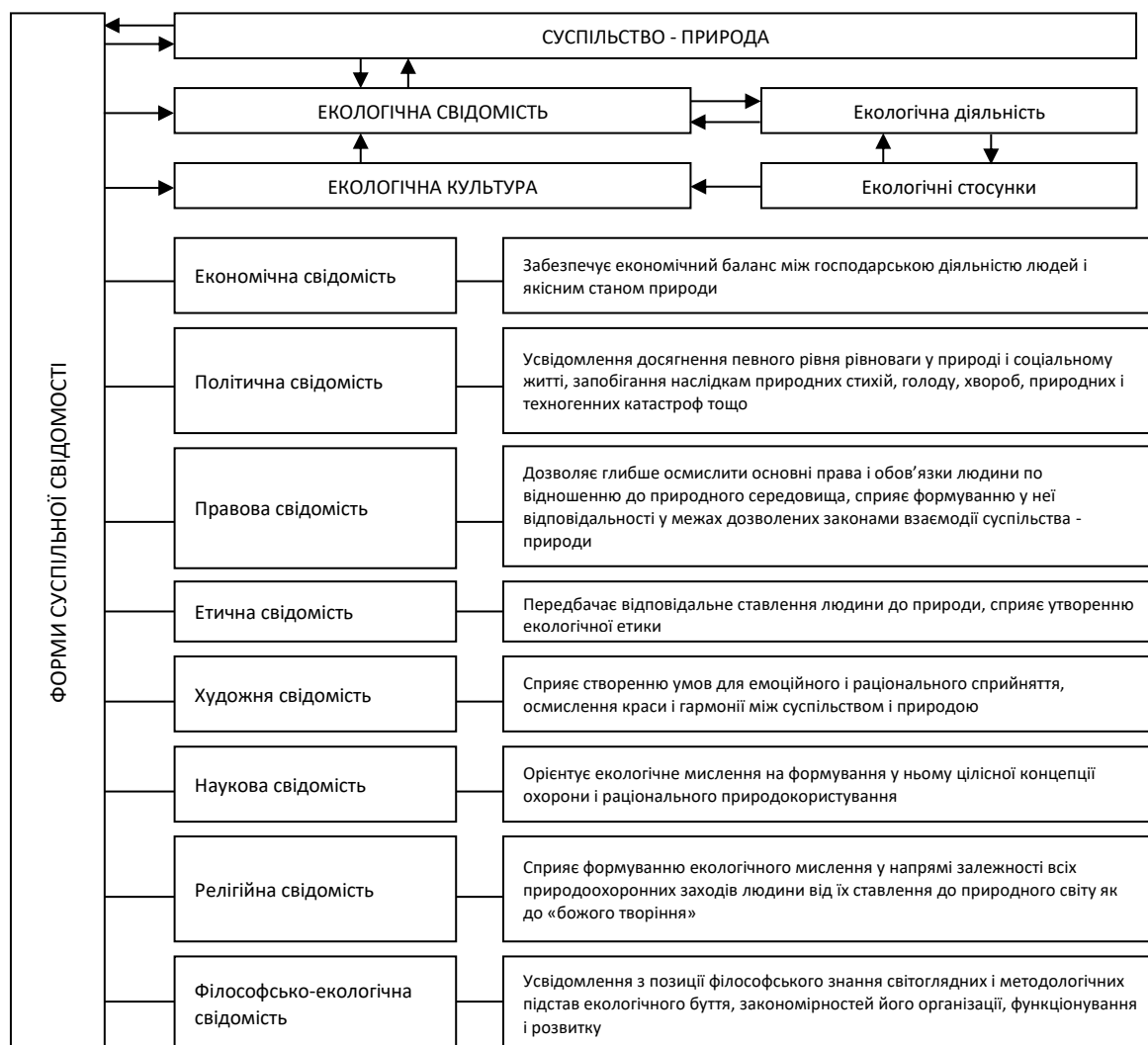

Рисунок 1 – Взаємозв'язок екологічної свідомості з іншими формами суспільної свідомості у системі «суспільство-природа»

Джерело: представлено авторами на основі опрацьованих джерел [2]

Вважаємо, що екологічна свідомість суспільства повинна доповнюватися системними природоохоронними заходами у діяльності людини на усіх рівнях управління.

Екологами П. Ерліхом і П. Рейвенем у 1964 р. було засноване поняття «коеволюція», що передбачає опис координованого розвитку різних видів у складі однієї екосистеми. Отже, «стратегія людства» повинна бути співзвучна із «стратегією природи», що передбачає напрями виховання особистості з метою узгодження розвитку всієї біосфери, забезпечуючи коеволюцію природи і суспільства.

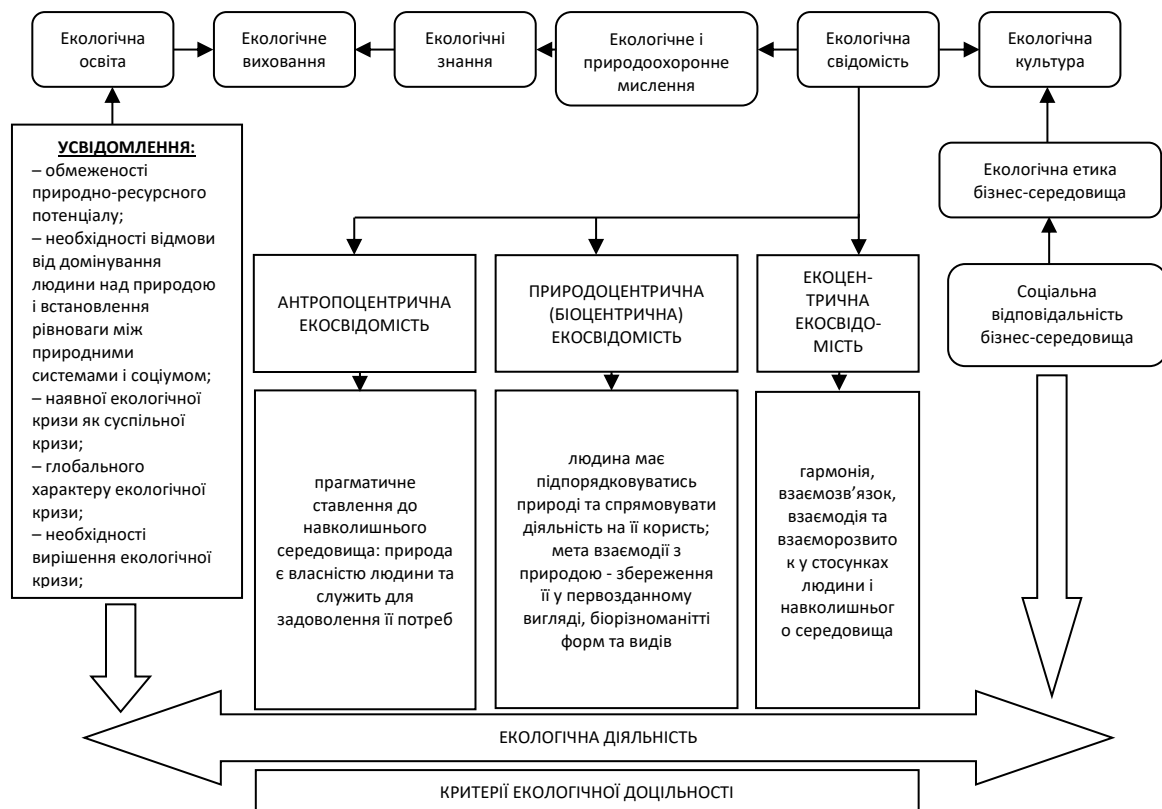
Вважаємо за необхідне поширювати знання із пізнання законів природи й їхнього практичного застосування з метою екологізації суспільної свідомості, яка має історично обумовлений характер. Екологічна свідомість формується на основі екологічної культури, яка передбачає глибокі знання про навколишнє природне середовище. Екологічна культура передбачає глибокі знання про довкілля та спонукає екологічному типу мислення молоді й відповідальному ставленню до природних благ.

З метою формування екологічного мислення громадян у природокористуванні з почуттям відпові-

дальності перед майбутніми поколіннями, суспільство потребує запровадження екологічної освіти і культури, що є вимогою часу.

Саме поняття «екологічна культура» засноване на цілісності системи «суспільство-природа» і включає діалектичний синтез екологічних стосунків, екологічної діяльності та екологічної свідомості. У цьому синтезі головним інтегруючим чинником є екологічна свідомість та екологічна спрямованість у діяльності, як основи екологічного управління (рис. 2).

Одним із важливих напрямів розвитку повинно бути зацікавленість бізнес-середовища у здійсненні природоохоронних заходів, а також встановлення відповідальності при використанні природних ресурсів за видами порушуючи екологічні норми, що потребує удосконалення функції контролю, підвищення соціальної відповідальності та рівня екологічної свідомості підприємців. Отже, у сучасних умовах розвитку актуальністю сьогодення має бути процес формування нової культурної поведінки особистості, що є необхідною умовою у вихованні екологічної культури, яке сприятиме набуттю екологічних знань, екологічного мислення та екологічної свідомості бізнес-середовища.

Рисунк 2 – Взаємозв'язок екологічної культури та формування екологічної свідомості у бізнес-середовищі

Джерело: розроблено і запропоновано авторами

З метою виявлення рівня екологічної обізнаності було проведено анкетування. Респондентами виступали учні шкіл та здобувачі вищої освіти. В анкеті було визначено питання, які дозволили зробити

відповідні узагальнення, а саме щодо екологічного світогляду молоді. Виявлено, що взаємозв'язок екологічної культури й формування екологічної свідомості спонукає до необхідності екологічного

виховання, забезпечення екологічної етики бізнес-середовища та сучасної молоді.

Із загальної кількості респондентів, у віці від 14 до 17 років, 6% обрали еко-раціональну модель поведінки, що базується на екологічному світогляді, свідомості, екорациональних норм і правилах. 43% – обрали соціо-раціональну модель поведінки, що визначається особливостями соціального оточення та рівнем сформованості суспільної свідомості, 27% – на межі між соціо-раціональною моделлю поведінки і антираціональною. Визначено, що 24% мають антираціональну модель поведінки, що характеризує негативне відношення не тільки до оточуючого навколишнього природного середовища, але й до власної екологічної безпеки.

Отже, респонденти, у своїй більшості є екологічно свідомими, але достатня кількість ще не має чіткого розуміння необхідності впроваджувати екологічні заходи й підвищувати екологічну свідомість. За результатами анкетування респондентів у віці від 17 до 23 років більшість обрали соціо-раціональну модель поведінки – 60 %, решта – еко-раціональну. Вибір соціально-раціональної моделі розвитку характеризує більший обсяг знань й обізнаності. Вибір другої групи респондентів є більш свідомими.

Наукове знання не зводиться лише до результатів пізнання, воно є продуктом певної культурно-історичної асиміляції даних результатів, «вписування» нової інформації в систему цивілізації. Знання характеризуються перехресцями процесів пізнання і усвідомлення істини. Воно невід'ємне від свідомості. Адаже спосіб, у який існує знання, визначається свідомістю. Таким самим способом конституються і наука як розвинута форма знання [4].

Складність й багатоаспектність суспільного розвитку, а також новий рівень розвитку екологічної науки формують нові підходи до наукових досліджень через осмислення системи категорій. Категорія представляє форму усвідомлення сутності явищ природи, суспільства, мислення людини та загальних способів її ставлення до Всесвіту, що позначені поняттями, які найбільш точно й узагальнено відображають їх сутність і властивості [4].

Зазначимо, що екологічне виховання і формування екологічної свідомості є основою забезпечення збереження навколишнього природного середовища, екологічного усвідомлення щодо відношення природи і ведення бізнесу, як найголовнішої складової забезпечення екологічної безпеки країни. З метою

вирішення екологічної проблеми необхідно переходити зі споживацького типу мислення до альтернативного існування цивілізації, що ґрунтується на потребі самообмеження.

Висновки. Системний характер екологічних загроз у глобальному середовищі виникає через взаємозв'язок людства з біосферою, що впливає на якість довкілля і набуває необхідності у вирішенні екологічних питань через пізнавальні можливості. Вважаємо, що суспільство вимагає формування нової культури поведінки людини у соціо-еколого-економічному середовищі, що дозволить спонукати до розвитку екологічно свідомого і соціально відповідального покоління. Підґрунтям формування екологічної культури має стати екологічне виховання та набуття екологічних знань, екологічного мислення й усвідомлення. Екологоорієнтоване ставлення людства по відношенню до навколишнього природного середовища потребує модифікації екологічної свідомості молоді, що сприятиме збереженню довкілля й екосистеми у цілому.

Кожній особистості потрібно усвідомити єдність зі світом, щоб подолати протиріччя, які виникають у сфері взаємодії із природою, адже глибоке вивчення системної організації біосфери та її функцій, визначення ролі людини стосовно неї, сприяє формуванню стратегічних напрямів безконфліктного збалансованого розвитку природи та людини. Зазначимо, що дотримання принципів збалансованості потребує у необхідності запровадження дієвих механізмів у поєднанні економічних, соціальних і екологічних чинників, які націлені на збереження і відновлення природно-ресурсної основи і довкілля, а також здійснення екологічної політики.

За результатами анкетування двох вікових груп респондентів визначено, що більшість з них мають базові знання й уміння раціонального ставлення до природи, що сприяє у необхідності набуття екологічних знань і мислення з метою формування екологічної свідомості молоді. Саме екологічна свідомість, як цілісне культурологічне явище, включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, спрямоване на формування екологічного мислення, соціальної відповідальності, екологічної культури, як складової системи національного виховання суспільства, екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки для сучасного молодого покоління.

Література:

1. Шедловська М. В. Означення та типи екологічної свідомості. URL: www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/stati/2%202011/95-100.pdf/29.07.16 (дата звернення: 01.09.2019).
2. Радей А. С. Екологічна свідомість і культура: теоретико-методичний аспект. URL: https://novyn.kpi.ua/2008-3/15_Radej.pdf (дата звернення: 01.09.2019).
3. Котикова О. І. Тенденції вітчизняного землекористування та закономірності переходу його до моделі стійкого розвитку. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2008. Випуск 4 (47). С. 66-70.
4. Мельник Л. Ю. Формування економіки знань в аграрній сфері: теорія, методологія, діагностика : монографія. Умань : Видавець «Сочинський М.М.», 2017. 354 с.

5. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (проект) URL: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&sho wHidden=1 (дата звернення: 01.09.2019).
6. Стратегія розвитку України «Україна 2020: стратегія національної модернізації» URL: http://www.radakmu.org.ua/uk/news_and_report/1079.html (дата звернення: 01.09.2019).

References:

1. Shedlovska, M. V. (2016). Definitions and types of ecological consciousness. Retrieved from www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/stati/2%202011/95-100.pdf [in Ukrainian].
2. Radey, A. S. (2015). Ecological consciousness and culture: a theoretical and methodological aspect. Retrieved from https://novyn.kpi.ua/2008-3/15_Radej.pdf [in Ukrainian].
3. Kotykova, O. I. (2008). Trends of national land use and patterns of its transition to a model of sustainable development. *Visnyk ahrarynoi nauky Prychornomoria*, 4 (47), 66-70 [in Ukrainian].
4. Melnyk, L. Yu. (2017). *Formuvannia ekonomiky znan v ahraryni sferi: teoriia, metodolohiia, diahnostyka*. Uman: Publisher Sochinskiy, M. M. [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine (Committee on Education and Science). Strategy of innovative development of Ukraine for 2010-2020 in the context of globalization challenges (project). Retrieved from http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&sho wHidden=1.
6. Ukraine's 2020 Development Strategy: Ukraine's National Modernization Strategy. Retrieved from http://www.radakmu.org.ua/en/news_and_report/1079.html.

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License